

Σκοπός του μαθήματος είναι η εξοικείωση με την πολυμορφία των φιλοσοφικών ρευμάτων που αναπτύσσονται στη διάρκεια του εικοστού αιώνα στο πλαίσιο της λεγόμενης «Ηπειρωτικής Φιλοσοφίας». Ξεκινώντας από τον Νίτσε ως φιλόσοφο με τον οποίο “κλείνει” η περίοδος των Νέων Χρόνων, θα ασχοληθούμε με φιλοσόφους όπως ο Χούσσερλ, ο Χάιντεγκερ, ο Χόρκχαϊμερ, ο Γκάνταμερ, ο Φουκώ και ο Ντερριντά. Καθώς η ενασχόληση με τη φιλοσοφία δεν είναι παρά ενασχόληση με τα φιλοσοφικά κείμενα, η προσπάθειά μας θα στηριχθεί σε επιλεγμένα αποσπάσματα από το έργο αυτών των φιλοσόφων.

Το μάθημα είναι “ανοικτό” σε φοιτητές όλων των Σχολών και Τμημάτων· η παρακολούθησή του δεν είναι μεν υποχρεωτική, αλλά κρίνεται απαραίτητη. Οι ενδιαφερόμενοι καλούνται, ΠΡΙΝ από την έναρξή του, να εγγραφούν στην ηλεκτρονική σελίδα του μαθήματος:

<https://eclass.uoa.gr/courses/PHS390/>. Η αξιολόγηση της επίδοσης κατά την τελική εξέταση θα ελέγχει την ικανότητα για ερμηνευτική προσέγγιση των κειμένων που θα μας απασχολήσουν (χωρίς να προϋποθέτει κανενός είδους αποστήθιση). Τα **κείμενα** στα οποία βασίζεται το μάθημα θα αναρτηθούν στη σελίδα του E-class.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ

Ημερ.	Θέμα	Παρουσίαση
23.2.	εισαγωγή	
2.3.	1. Νίτσε	Σπυρέλης
9.3.	2. Χούσσερλ	
16.3.		Τσαλίκης
23.3.	3. Χάιντεγκερ	
30.3.		Χερούλη, Γιαννιτσιώτη
6.4.	4. Χόρκχαϊμερ	
13.4.		Φουρλεμάδη, Μπαλάφα
4.5.	5. Γκάνταμερ	
11.5.		Καλογιάννη, Τσαλκιτζή
18.5.	6. Ντερριντά	Καλδή, Αναστασίου
25.5.	7. Φουκώ	
1.6.		Πανωμερίτη, Αμοιρίδη-Βήδενμαϊερ, Γεώργιζα

Σημ.: Η κατανομή των κειμένων στις ανωτέρω ημερομηνίες έχει γίνει κατά προσέγγιση και η τελική διαμόρφωσή της θα εξαρτηθεί από την όλη πορεία του μαθήματος.

Ώρες συνεργασίας:

- κατόπιν συνεννοήσεως, μετά από ηλ/κή επικοινωνία: pan@thanassas.gr – εδώ: <https://us04web.zoom.us/j/6437556976?pwd=REwvc21NK3NDTXNzZ3IRYzIjZVIRyQT09>

Οργάνωση και πληροφορίες μαθήματος

1. Προηγείται **εισαγωγική παρουσίαση του κάθε φιλοσόφου** από τον διδάσκοντα. Το σχετικό υλικό που θα διανέμεται **δεν αποτελεί “σημειώσεις”**: Αποβλέπει αποκλειστικά στην υποβοήθηση των φοιτητών κατά την παρακολούθηση των μαθημάτων, και δεν μπορεί να υποκαταστήσει αυτή την παρακολούθηση.
2. Ακολουθεί **σύντομη παρουσίαση του κειμένου** που θα μας απασχολήσει, από κάποιον φοιτητή ή φοιτήτρια· η παρουσίαση αυτή αφορά επιλεγμένα σημεία του κειμένου και έχει έκταση **έως 3 σελίδες (έως 1200 λέξεις)**. Αναρτάται εκ των προτέρων στο E-class, προκειμένου να χρησιμεύσει ως εισαγωγή στη συζήτηση και ερμηνεία του κειμένου.

Τονίζεται ότι:

- τα **κείμενα** αποτελούν το βασικό αντικείμενο του μαθήματος, στη διάρκεια όλου του εξαμήνου·
- η συμμετοχή στο μάθημα έχει νόημα **μόνο** για όσους έχουν επαρκώς προετοιμάσει το κείμενο που μας απασχολεί κάθε φορά.

Όσον αφορά τις παρουσιάσεις:

- Στόχος δεν είναι η περίληψη ούτε η αυτολεξεί αναπαραγωγή του κειμένου, αλλά η διευκόλυνση του διαλόγου μέσω του εντοπισμού σημείων που εκτιμάται ότι πρέπει να συζητηθούν, ότι είναι δυσνόητα κ.λπ. Δεν αναμένεται η παρουσίαση να επαναλαμβάνει το περιεχόμενο του κειμένου, το οποίο ασφαλώς προϋποτίθεται ως γνωστό και άριστα προετοιμασμένο από όλους τους μετέχοντες.
- Οι παρουσιάσεις πρέπει να αποστέλλονται στον διδάσκοντα προς ανάρτηση έως και το μεσημέρι της παραμονής του μαθήματος.

→ Χρυσούς κανών της γραφής: **Ποτέ δεν (αντι)γράφουμε κάτι αν δεν το έχουμε κατανοήσει.**

Η **«ύλη του μαθήματος»** αποτελείται αποκλειστικά από τα κείμενα που θα μας απασχολήσουν στο μάθημα. Η κατωτέρω βιβλιογραφία μπορεί να συμβάλει στην κατανόησή τους. Μέσω του Ευδόξου μπορεί να επιλεγεί οποιοδήποτε από τα συγγράμματα 1-2 κατωτέρω.

Αντικείμενο της **τελικής εξέτασης** θα είναι η ερμηνευτική προσέγγιση των κειμένων που θα μας απασχολήσουν στο μάθημα. Θα δοθούν 4 αποσπάσματα και θα κληθείτε να σχολιάσετε τα 2 από αυτά. Θέμα της εξέτασης θα αποτελούν μόνο τα φιλοσοφικά κείμενα· δεν θα ζητηθούν ούτε όσα ο διδάσκων θα αναφέρει εισαγωγικά για τους φιλοσόφους ούτε στοιχεία της βιβλιογραφίας.

Γενική βιβλιογραφία:

1. Quentin Skinner (επιμ.): *Μετά τον εμπειρισμό. Φιλοσοφία και σύγχρονες θεωρητικές αναζητήσεις στις επιστήμες του ανθρώπου*. Αθήνα: Κάτοπτρο 2006.
Χρήσιμο βοήθημα, περιέχει μελέτες για Gadamer, Derrida, Foucault (σ. 37-120).
2. Ζαν-Μισέλ Μπενιέ: *Ιστορία της νεωτερικής και σύγχρονης φιλοσοφίας. Φυσιολογίες και έργα*. Αθήνα: Καστανιώτης 1999 (σ. 580-670, 797-849).

Περιγραφικό, με εκτενείς βιογραφικές αναφορές, χρήσιμο για μια ‘πρώτη εξοικείωση’. Έχει αναφορές στους: Νίτσε, Χούσερλ, Χάιντεγκερ, Χόρκχαϊμερ, “Γάλλους Φιλοσόφους”.

[Η επιλογή συγγράμματος μέσω Ευδόξου εναπόκειται αποκλειστικά στην προτίμηση των φοιτητών. Κανένα από τα συγγράμματα δεν συνδέεται άμεσα με την εξεταστική διαδικασία.]

- Έγκυρες φιλοσοφικές εγκυκλοπαίδειες με ελεύθερη πρόσβαση:

[Stanford Encyclopedia of Philosophy](#), [The Internet Encyclopedia of Philosophy](#)

Κείμενα

Friedrich Nietzsche (1886), *Πέρα από το καλό και το κακό* (μτφρ. Ζ. Σαρίκας). Θεσσαλονίκη: Πανοπτικόν 2010, σ. 17-29.

Edmund Husserl (1911), *Η φιλοσοφία ως αυστηρή επιστήμη* (μτφρ. Ν.Μ. Σκουτερόπουλος). Αθήνα: Ροές 2000, σ. 15-25, 111-124.

Martin Heidegger (1929), *Τι είναι μεταφυσική;* (μτφρ. Π. Θανασάς). Αθήνα: Πατάκης 2000, σ. 71-79.

Max Horkheimer (1937), «Παραδοσιακή και Κριτική Θεωρία» (μτφρ. Α. Οικονόμου), στο *Φιλοσοφία και Κοινωνική Κριτική*. Αθήνα: Ύψιλον 1984, σ. 27-36.

Hans-Georg Gadamer (1957), *Το πρόβλημα της ιστορικής συνείδησης* (μτφρ. Α. Ζέρβας). Αθήνα: Ίνδικτος 1998, σ. 113-126.

Jacques Derrida (1968), «Η différance» (μτφρ. Γ. Κακολύρης). *Ποίηση 27* (2006), σ. 61-74 (α' μέρος).

Michel Foucault (1976), *Ιστορία της σεξουαλικότητας, Ι. Η βούληση για γνώση* (μτφρ. Τ. Μπέτζελος). Αθήνα: Πλέθρον 2011, σ. 108-120.

Οδηγίες για την ηλεκτρονική διεξαγωγή του μαθήματος

Ενόψει της διαδικτυακής μορφής του μαθήματος, θα ήθελα να σημειώσω τα εξής σημεία που θα διευκολύνουν τη διεξαγωγή του μαθήματος και το έργο όλων μας:

1. Κατεβάστε την εφαρμογή zoom και συνδεθείτε σε αυτήν, σύμφωνα με τις οδηγίες που έχουν αναρτηθεί στα Έγγραφα. Ο σύνδεσμος του μαθήματος είναι:

<https://us04web.zoom.us/j/77394617778?pwd=S1hPOEtUL1dsZjh6UldtZVVsnDBqQT09>

2. Φροντίστε εγκαίρως να έχετε σύνδεση στο διαδίκτυο με επαρκή ταχύτητα.

3 Συνδεθείτε κατά προτίμηση με υπολογιστή (desktop ή laptop), και με ενσύρματο τρόπο (καλώδιο ethernet, όχι wi-fi).

4 Αγοράστε ΟΠΩΣΔΗΠΟΤΕ ένα ζευγάρι ακουστικά με ενσωματωμένο μικρόφωνο: με κόστος 10 περίπου €, θα διευκολύνετε αφάνταστα τη ζωή σας (και εκείνη των άλλων...).

5. Είναι **υποχρεωτικό** να συνδέεστε πάντοτε με το **πλήρες και πραγματικό ονοματεπώνυμό σας**.

6. Κατά τη διάρκεια του μαθήματος, είναι **υποχρεωτικό να έχετε ανοιχτή την κάμερά σας**, ώστε να διευκολύνετε τη στοιχειώδη αλληλεπίδραση μεταξύ διδάσκοντος και διδασκομένων. Όποτε αυτό κατ' εξαίρεση και για ειδικούς λόγους δεν είναι δυνατό, ο διδάσκων θα πρέπει να ενημερώνεται σχετικά με ένα σύντομο μήνυμα αιτιολόγησης, στο chat του μαθήματος.

7. Τέλος, βοηθήστε τους καθηγητές σας να σας γνωρίσουν, 'εμπλουτίζοντας' το προφίλ σας στο e-class με μια φωτογραφία σας – κατάλληλη, βεβαίως, για την περίπτωση (απλό, ευπρεπές πορτραίτο).

Εισαγωγικά

- «Ηπειρωτική Φιλοσοφία»

«ηπειρωτική» – «αναλυτική»; (βλ. Βιρβιδάκης)

η διάκριση, αν ισχύει, δεν είναι γεωγραφική·

απόρριψη της μεταφυσικής από την ΑΦ;

ΑΦ και γλωσσική στροφή; (αλλά: Γκάνταμερ!)

έμφαση της ΑΦ στο επιχείρημα· «ανάλυση»· διαψευσιμότητα·

→ ύφος· σημασία της ιστορίας για την ηπειρωτική παράδοση·

→ κρίσιμη και φιλοσοφικά παραγωγική περισσότερο η επικοινωνία παρά η αντίθεση!

- Η σκιά του Χέγκελ (Georg Wilhelm Friedrich Hegel, 1770-1831)

«Ιδεαλισμός»

Κορύφωση και ολοκλήρωση του Γερμανικού Ιδεαλισμού [Kant] – Fichte, Schelling, Hegel

Γ.Ι. και Kant· ο Η. απορρίπτει τη διάκριση 'Φαινομένου ↔ Πράγματος καθ' εαυτό'

«Ιδεαλισμός»; Η πραγματικότητα έχει δομή και διέπεται από τάξη, η οποία είναι προσιτή στην ανθρώπινη γνώση.

Πνεύμα (Geist) [καταρχήν]: σύνολο των εκφάνσεων της ανθρώπινης δραστηριότητας που πορεύεται προς την πλήρη αυτοκατανόησή της· δεν καθορίζεται από ατομικές προθέσεις και επιθυμίες, αλλά μάλλον τις καθορίζει (Καθολικό/Γενικό ↔ Ατομικό/Ειδικό).

Υποκειμενικό (ψυχολογία) – Αντικειμενικό (οικογένεια, κράτος) – Απόλυτο Πνεύμα (θρησκεία, τέχνη, φιλοσοφία).

Η φιλοσοφία ως σύστημα: ολότητα, ενότητα, θεμελίωση, πληρότητα του επιστητού.

Λόγος (Vernunft / ratio) vs. διάνοιας (Verstand).

Κορύφωση της παράδοσης, απέναντι στην οποία μια σειρά από ενστάσεις και «υποψίες»:

- Καρλ Μαρξ (Karl Marx, 1818-1883)

«Η μυστικοποίηση την οποία υφίσταται η διαλεκτική στα χέρια του Χέγκελ δεν τον εμποδίζει με κανέναν τρόπο να εκθέσει καταρχήν τις καθολικές της μορφές κίνησης με τρόπο περιεκτικό και συνειδητό. Στον Χέγκελ, η διαλεκτική στέκεται στο κεφάλι. Πρέπει κανείς να την αναποδογυρίσει, για να ανακαλύψει τον ορθολογικό πυρήνα [της] μέσα στο μυστικιστικό κέλυφος.»

11η Θέση για τον Feuerbach: «Οι φιλόσοφοι έχουν απλώς ερμηνεύσει με διάφορους τρόπους τον κόσμο· το ζήτημα όμως είναι να τον αλλάξουμε».

«ιδεολογία»: η πίστη στον αυτόνομο και ανεξάρτητο χαρακτήρα της σκέψης → «ψευδής συνείδηση». Η κριτική της «ιδεολογίας» ουσιαστικό αντικείμενο της Φιλοσοφίας.

«πνεύμα» έναντι «ύλης».

- Σαίρεν Κίρκεγκωρ (Søren Kierkegaard, 1813-1855)

Θεολόγος και φιλόσοφος, προάγγελος του υπαρξισμού: προτεραιότητα της ατομικής ύπαρξης έναντι καθολικών προσδιορισμών του «ανθρώπου εν γένει».

Ατομικότητα της θρησκευτικής εμπειρίας έναντι της θεσμοθετημένης εκκλησιαστικής πράξης.

- **Φρήντριχ Νίτσε (Friedrich Nietzsche, 1844-1900)**

1870-76:

Επίδραση Schopenhauer και Richard Wagner. Αναζήτηση νέου παιδευτικού ιδεώδους → αισθητική και ηρωική ύπαρξη. Πρότυπο η αρχαϊκή, προκλασική «τραγική εποχή των Ελλήνων». Ελληνική τέχνη (ειδικά η τραγωδία): ισορροπία δύο στοιχείων:

- διονυσιακό (μουσική, χορός, αδιάλειπτη βακχική κατάφαση εκφάνσεων της ζωής)
- απολλώνειο (διά-λογος, μέτρο, μορφή, φαίνεσθαι· πνευματικότητα).

1877-82:

Ρήξη με Wagner, στροφή σε θεωρητική δραστηριότητα και «απολλώνειο» πνεύμα. Νοησιарχία, «επιστήμη», θετικισμός, κριτική στη μεταφυσική. Επίδραση του Διαφωτισμού.

1883-89:

Η ιστορία της Εσπερίας ως πλατωνισμός: “επέκεινα” και “εντεύθεν”· δημιουργία της ηθικής.

Ο ‘πλατωνισμός’ ως αντίθεση μεταξύ ηθικής και ζωής.

Ζωή = «βούληση για δύναμη». Όχι «αλήθεια», αλλά προαγωγή της ζωής· αυτοσυντήρηση.

- Γενεαλογία (*Γενεαλογία της ηθικής*, 1887).
- «Αθωότητα του γίνεσθαι». Απόρριψη «αμαρτίας» και «αρετής», καθώς και «ελεύθερης βούλησης»: ντετερμινισμός, άφεση στο «πεπρωμένο», amor fati: «Αιώνια επιστροφή του ομοίου».

Σχετικισμός. Μηδενισμός. Προοπτικισμός.

Αλήθεια και ερμηνεία· αλήθεια ως βαθμός φαινομενικότητας.

- Σκοπός η υπέρβαση του Μηδενισμού («ο Θεός είναι νεκρός» → «τίποτε δεν είναι πλέον αληθινό, όλα επιτρέπονται», κατάρρευση των αξιών, δεν υφίσταται πλέον το Δέον).

Νίτσε και μεταφυσική.

- Σίγκμουντ Φρόυντ (Sigmund Freud, 1856-1939)

Πωλ Ρικέρ (Paul Ricœur), *De l'interprétation. Essai sur Sigmund Freud*.

Χούσσερλ**Edmund Husserl (1859-1938)**

- 1891 *Philosophie der Arithmetik: Psychologische und logische Untersuchungen*
- 1900-01 *Logische Untersuchungen – Λογικές έρευνες*
- 1911 *Philosophie als strenge Wissenschaft – Η φιλοσοφία ως αυστηρή επιστήμη*
- 1913 *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie I – Ιδέες για μια καθαρή φαινομενολογία και φαινομενολογική φιλοσοφία I*
- 1927 «Φαινομενολογία». Το άρθρο για την *Encyclopædia Britannica*
- 1929 *Cartesianische Meditationen. Eine Einleitung in die Phänomenologie – Καρτεσιανοί στοχασμοί. Μια εισαγωγή στη φαινομενολογία*
- 1935 “Die Krise des europäischen Menschentums und die Philosophie” – *Η κρίση της ευρωπαϊκής ανθρωπότητας και η φιλοσοφία*
- 1936 *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie – Η κρίση των ευρωπαϊκών επιστημών και η υπερβατολογική φαινομενολογία*
- T. Πεντζοπούλου-Βαλαλά: *Θέματα σύγχρονης γερμανικής φιλοσοφίας: Εισαγωγή στον Husserl*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη 1985.
- Dan Zahavi: *Χούσερλ. Εισαγωγή στη φαινομενολογία του*. Αθήνα: Αρμός 2010.
- R. Sokolowski: *Εισαγωγή στη φαινομενολογία*. Πάτρα 2003.

Ο Χούσσερλ ξεκινά από τα μαθηματικά και τη φιλοσοφία τους. Στρέφεται στη φιλοσοφία αποβλέποντας στην επιστημονική θεμελίωσή της.

Βασικό μέλημα: η θεμελίωση βέβαιης γνώσης, ενάντια στον «ψυχολογισμό» (που θέλει τις έννοιες και προτάσεις της λογικής και των μαθηματικών να αντλούν το κύρος τους από ψυχικά δεδομένα και βιώματα). Η γνώση συνδέεται με ψυχικές λειτουργίες, αλλά δεν ταυτίζεται με αυτές· η λογική δεν μπορεί να αναχθεί σε ψυχικά φαινόμενα.

Η ψυχολογία είναι εμπειρική επιστήμη που υπόκειται σε διαρκή αναθεώρηση, ενώ οι λογικές αρχές (π.χ. αρχή αντίφασης, κανόνες συλλογισμού κ.λπ.) εγείρουν την αξίωση απόλυτης εγκυρότητας: είναι απόλυτες αλήθειες.

Ο ψυχολογισμός ως σκεπτικισμός και θετικισμός· η λογική δεν συνάγεται από την εμπειρία.

Κριτική στην ενάργεια/προφάνεια (Evidenz) ως κριτήριο αλήθειας· η ενάργεια απορρέει από την αλήθεια, δεν την συγκροτεί.

Αναβίωση του ρόλου μιας «πρώτης φιλοσοφίας»: φιλοσοφία, λογική, γνωσιοθεωρία, μαθηματικά: εκφράζουν a priori αλήθειες.

οντολογική αυτοτέλεια της ιδεατής πραγματικότητας (εκδοχή πλατωνισμού;)

κριτική του νομιναλισμού: η συναγωγή ομοιοτήτων μέσω της αφαίρεσης προϋποθέτει μια ταυτότητα του είδους (Spezies), βάσει της οποίας συνάγονται οι ομοιότητες

- φαινομενολογία: λόγος για τα φαινόμενα

«λόγος»: a priori μελέτη

«φαινόμενα»: όχι περικάλυμμα, όχι σε αντιδιαστολή προς ένα ‘όντως ον’ ή μια ‘ουσία’· δεν αποκρύ-

πουν, αλλά αποκαλύπτουν «τα ίδια τα πράγματα» (die Sachen selbst) – πάντοτε, βέβαια, ως αντικείμενα μιας συνείδησης

- Intentionalität (αποβλεπτικότητα/προθεσιακότητα/αναφορικότητα):

η προσανατολισμένη κατεύθυνση της συνείδησης προς ένα αντικείμενο («η συνείδηση είναι πάντοτε συνείδηση-τινός») → δεν υφίσταται «καθαρό υποκείμενο» ούτε «καθαρό αντικείμενο», αλλά αμφότερα συνδεδεμένα εντός της νόησης

Η σχέση της συνείδησης με τα αντικείμενα είναι πρωταρχική και πρωτογενής: είναι διαρκώς 'εκτός' εαυτής: η συνείδηση ως υπερβατολογική: προϋπόθεση, δυνάμει της οποίας τα όντα εμφανίζονται ως περιεχόμενα (ως αποβλεπτικά αντικείμενα) της συνείδησης

Η φαινομενολογία, σε συνέχεια της καντιανής κληρονομιάς, ως αναδίπλωση του υποκειμένου στον εαυτό του: αλλά: Αυτοτέλεια της νόησης από το πεδίο του ψυχικού και του εμπειρικού: παράκαμψη των εμπειρικών ψυχικών βιωμάτων, επικέντρωση στους νόμους που διέπουν τη συγκρότηση της γνώσης.

φαινομενολογικός ιδεαλισμός: δεν αμφισβητεί ότι ο κόσμος υφίσταται ανεξάρτητα από τη συνείδηση, αλλά ερωτά (υπερβατολογικά) για τη «συγκρότηση» (Konstituierung) των αντικειμένων στη συνείδηση.

- phänomenologische Reduktion (φαινομενολογική αναγωγή): μια ρήξη με την απλοϊκή στάση των φυσικών επιστημών

→ **εποχή:**

αναστολή κάθε κρίσης, θεώρησης ή προκατάληψης, προκειμένου το αντικείμενο-φαινόμενο να μας εμφανιστεί όπως ακριβώς έχει: θέτουμε σε παρένθεση τη φυσική πραγματικότητα, της αφαιρούμε δηλαδή την οντολογική της υπόσταση σε μεθοδολογικό επίπεδο και την εκλαμβάνουμε ως φαινόμενο της συνείδησης:

κληρονομιά του Descartes, αλλά και διαφορές: το ego cogito του Descartes είναι στιγμιαίο: η ενάργεια του περιορίζεται στο στιγμιαίο παρόν, ενόσω σκέπτομαι: δεν βρίσκεται σε συνάφεια με το υπόλοιπο περιεχόμενο της συνείδησής μου.

→ **συγκρότηση νοήματος:**

το απόλυτο δεν είναι ο κόσμος, αλλά η συνείδηση: ο κόσμος είναι το αποβλεπτικό σύστοιχο αντικείμενό της:

Η φ. ως πορεία προς το βαθύτερο στρώμα της συνείδησης, προκειμένου να αποκαλυφθεί η πρωταρχική δομή της.

- ύστερος Χούσερλ

αντικειμενικότητα του νοήματος; η διυποκειμενικότητα συγκροτεί αντικειμενικότητα: προϋπόθεση, βέβαια, είναι η εγκυρότητα της πρώτης (μήπως έτσι το πρόβλημα μεταφέρεται, αντί να επιλύεται)

η αντικειμενιστική θεώρηση του κόσμου και η φυσιοκρατία προκαλούν κρίση νοήματος: ανάγκη επανασύνδεσης με τον βίκοσμο (Lebenswelt): διατύπωση του ερωτήματος της ιστορικότητας

Χάιντεγκερ**Martin Heidegger (1889-1976)**

GA	M. Heidegger: <i>Gesamtausgabe</i> [Άπαντα]. Frankfurt: Klostermann 1975 κ.ε.
1922	«Φαινομενολογικές Ερμηνείες στον Αριστοτέλη» (δημοσιεύθηκε το 1989).
1927	<i>Sein und Zeit</i> / <i>Είναι και χρόνος</i> (μτφρ. Γ. Τζαβάρας).
1929	<i>Was ist Metaphysik?</i> / <i>Τι είναι μεταφυσική;</i> (Προλ.-μτφρ.-σχ.: Π. Θανασάς).
1936-38	<i>Beiträge zur Philosophie. Vom Ereignis</i> (1989) / Συμβολές στη φιλοσοφία. Περί του Ι-διοσυμβάντος
1947	<i>Brief über den 'Humanismus'</i> / <i>Επιστολή για τον «ανθρωπισμό»</i> (μτφρ.: Γ. Ξηροπαϊδης).
1950	<i>Holzwege</i> / «Δρόμοι στο δάσος».
1967	<i>Wegmarken</i> / «Οδοδείκτες»

Τι είναι η φιλοσοφία; (μτφρ. Β. Μπιτσώρης / Άγρα)

Εισαγωγή στη Μεταφυσική (μτφρ. Χ. Μαλεβίτσης / Δωδώνη).

Ο Χαίλντερλιν και η ουσία της ποίησης (μτφρ. Θ. Αδραστος / Υπερίων).

Η προέλευση του έργου τέχνης (μτφρ. Γ. Τζαβάρας / Δωδώνη).

Η τέχνη και ο χώρος (μτφρ. Γ. Τζαβάρας / Ίνδικτος)

Τα βασικά προβλήματα της φαινομενολογίας (μτφρ. Π. Κόντος / Γνώση)

Θανασάς, Π. (επιμ.): «Αφιέρωμα στον Μάρτιν Χάιντεγκερ». *Υπόμνημα*, τ. 5 (2006).

Θανασάς, Π.: «Ο Χάιντεγκερ και η ερμηνευτική». *Ίνδικτος*, τ. 15 (2001), σ. 137-76.

Ξηροπαϊδης, Γ.: *Ο Heidegger και το πρόβλημα της Οντολογίας*. Αθήνα: Κριτική 1995.

Steiner, G.: *Χάιντεγκερ*. Αθήνα: Πατάκης 2009.

Πεντζοπούλου-Βαλαλά Τ.: *Heidegger. Ο φιλόσοφος του λόγου και της σιωπής*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας 1991.

- το Είναι (das Sein)

‘Είναι – όντα’: η οντολογική διαφορά

‘Sein – Dasein’

- **Περίοδοι:**

I. «αποδόμηση» της ιστορίας (Destruktion, έως 1925)

II. Θεμελιώδης Οντολογία (Fundamentalontologie, 1925-1930/32, *Είναι και Χρόνος*)

III. Ιστορία του Ήναι (Seynsgeschichte, μετά τη «στροφή» του 1930/32)

I. Αποδόμηση (Destruktion)

αποδόμηση της ιστορίας

σύνδεση φιλοσοφίας και ανθρώπινης ύπαρξης

ιστορική αναδρομή → Αριστοτέλης

II. ΕκΧ (1927)

«πράγμα» (Ding) – «σκεύος» [ή «εργαλείο»] (Zeug)

«κόσμος» (Welt)

«κατανόηση» (Verstehen)

«αγωνία» (Angst)

«Είναι-προς-θάνατον» – Ο θάνατος ως δυνατότητα:

1. η πιο ιδιαίτερη
2. η πιο ασχέτιστη
3. η έσχατη
4. μη-παρακάμφσιμη
5. η πιο βέβαιη
6. απροσδιόριστη

Δομή του *ΕκΧ* (§ 8):

I. Η ερμηνεία του *Dasein* ως προς τη χρονικότητα [Zeitlichkeit] και η ερμηνευτική ανάπτυξη [Erklärung] του χρόνου ως υπερβατολογικού ορίζοντα του ερωτήματος για το Είναι

1. Η προκαταρκτική θεμελιώδης ανάλυση του *Dasein*
2. *Dasein* και χρονικότητα [Zeitlichkeit]
3. Χρόνος και Είναι

II. Βασικά στοιχεία μιας φαινομενολογικής αποδόμησης της ιστορίας της οντολογίας, με οδηγό την προβληματική της καιρικότητας [Temporalität]

1. Η *Καντιανή* θεωρία περί σχηματισμού και περί χρόνου ως προστάδιο μιας προβληματικής της καιρικότητας
2. Το οντολογικό θεμέλιο του *Καρτεσιανού cogito sum* και η πρόσληψη της μεσαιωνικής οντολογίας στην προβληματική της *res cogitans*
3. Η *Αριστοτελική* πραγματεία περί χρόνου ως σημείο διάκρισης της φαινομενικής βάσης και των ορίων της αρχαίας οντολογίας

II.1 → *Ο Καντ και το πρόβλημα της Μεταφυσικής* (1929).

I.3, II.3 → *Θεμελιώδη προβλήματα της Φαινομενολογίας* (ΘΕ 1927 / GA 24)

- «Στροφή» (Kehre):

α) μετάβαση από το δεύτερο στο τρίτο τμήμα του πρώτου μέρους του *ΕκΧ* (που δεν δημοσιεύθηκε ποτέ).

β) «στροφή» που συντελείται στη σκέψη του το 1932 και που εκφράζεται για πρώτη φορά με τη διάλεξη *Περί της ουσίας της αλήθειας*.

γ) κάποια «στροφή» εντός του Είναι, από τη «λήθη του Είναι» στην «αλήθειά» του.

III. Ιστορία του Ήναι (Seynsgeschichte)

πρώτη απαρχή μεταφυσική (--> τεχνική) ?
άλλη απαρχή;

«λήθη του Είναι»: λήθη της διάκρισης Είναι και όντων

«ανάμνηση» (Andenken), «επανά-ληψη» (Wiederholung): παραγωγική ανάγνωση, επανερμηνεία και οικειοποίηση ολόκληρης της ιστορίας της μεταφυσικής. – Προσωκρατικοί;

Γλώσσα και μεταφυσική.

Ποίηση: Χαίλντερλιν

Τεχνική: το «σύ-στημα» (Ge-stell)

Χόρκχαϊμερ
Αντόρνο
Χάμπερμας

Max Horkheimer (1895-1973)
Theodor W. Adorno (1903-1969)
Jürgen Habermas (1929 –)

- 1937 M.H., «Παραδοσιακή και κριτική θεωρία».
- 1944/47 M.H. & T.W.A.: *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente / Διαλεκτική του διαφωτισμού* (μτφρ. Λ. Αναγνώστου ή Ζ. Σαρίκας).
- 1947 M.H., *Eclipse of Reason / Η έκλειψη του Λόγου* (μτφρ. Θ. Μίνογλου).
- 1950 T.W.A.: *Minima Moralia*. (μτφρ. Λ. Αναγνώστου)
- 1966 T.W.A.: *Negative Dialektik / Αρνητική διαλεκτική* (μτφρ. Λ. Αναγνώστου)
- 1967 M.H., *Critique of Instrumental Reason / Κριτική του εργαλειακού Λόγου*
- 1968 J.H., «Erkenntnis und Interesse» / «Γνώση και διαφέρον»
- 1970 T.W.A.: *Ästhetische Theorie / Αισθητική θεωρία*
- 1981 J.H., *Theorie des kommunikativen Handelns / Θεωρία του επικοινωνιακού πράττειν*
- 1985 J.H., *Der philosophische Diskurs der Moderne / Ο φιλοσοφικός λόγος της νεωτερικότητας* (μτφρ. Λ. Αναγνώστου).

Jay, M.: *Η διαλεκτική φαντασία*. Αθήνα: Εκδ. Αλεξάνδρεια 2009.

Καβουλάκος, Κ. (επιμ.): *Κριτική θεωρία: Παράδοση και προοπτικές*. Αθήνα: Νήσος 2003.

Καβουλάκος, Κ.: *Πέρα από τη μεταφυσική και τον επιστημονισμό. Ο διεπιστημονικός υλισμός του Max Horkheimer*. Αθήνα: Εκδ. Αλεξάνδρεια 2001.

Κουζέλης, Γ. (επιμ.): *Η Κριτική Θεωρία σήμερα*. Αθήνα: Νήσος 2000.

«Κριτική θεωρία» (ΚΘ) ~ «Σχολή της Φρανκφούρτης»

- Ο Μ.Χ και οι τρεις 'γενιές' της ΚΘ:

1930 Ο Μαξ Χόρκχαϊμερ Δντής του Ινστιτούτου Κοινωνικής Έρευνας (Institut für Sozialforschung) στην Φρανκφούρτη.

1934 Φυγή στην Αμερική (Columbia University· από το 1940 μετακίνηση στην Καλιφόρνια).

1949 Επιστροφή στο Πανεπιστήμιο της Φρανκφούρτης.

I. [Μπένγιαμιν (Benjamin)] – Αντόρνο (Adorno) – Χόρκχαϊμερ (Horkheimer) – Μαρκούζε (Marcuse) – Φρομ (Fromm)

II. Χάμπερμας (Habermas) – Άπελ (Apel) – Βέλμερ (Wellmer)

III. Χόνετ (Honneth)

Επιδράσεις: Χέγκελ, Μαρξ, Φρόυντ, [Νίτσε]

- Χέγκελ, 'διαλεκτική'

Ο Χόρκχαϊμερ προσεγγίζει σταδιακά την κριτική που ασκούσε ο Αντόρνο στην εγγεληνική διαλεκτική: από την «ανοιχτή» στην «αρνητική» διαλεκτική. Απόρριψη όχι μόνο του απολύτου και της επιδιωκόμενης σύμπτωσης υποκειμένου-αντικειμένου, αλλά εν γένει κάθε ταυτότητας· απόρριψη των αξιώσεων της έννοιας, υποκατάστασή της· «συναστρίες/αστερισμοί» (Konstellationen).

- Μαρξ

11η Θέση για τον Feuerbach: «Οι φιλόσοφοι έχουν απλώς ερμηνεύσει με διάφορους τρόπους τον κόσμο· το ζήτημα όμως είναι να τον αλλάξουμε».

Πρόσληψή του απαλλαγμένη από το θεωρητικό φορτίο του Ένγκελς («επιστημονικός σοσιαλισμός»)

και την παράδοση των κομμουνιστικών κομμάτων. Έμφαση στον μαρξισμό ως «κριτική της ιδεολογίας», απόρριψη της αξίωσης να αποτελέσει κοσμοθεωρία ή Φιλοσοφία της Ιστορίας.

Η σχέση 'Είναι – συνείδησης' όχι μονόπλευρα, αλλά ως διαλεκτική αλληλεπίδραση.

Verblendungs-szusammenhang («πλαίσιο/αλληλουχία συσκότισης/τύφλωσης») → επαναστατική δύναμη δεν είναι πλέον το προλεταριάτο, αλλά ο κριτικός θεωρητικός αναλυτής.

Πέραν της μαρξιστικής 'ορθοδοξίας', και κυρίως της 'αισιοδοξίας' και του αυτοματισμού που φαίνεται να εμπεριέχει η πίστη στο προλεταριάτο.

– Μαρξ και «ιδεολογία»: ψευδής συνείδηση (πεποίθηση ουδετερότητας)

ιδεολογική πλάνη: η πίστη στην αυτονομία των ιδεών· οι ιδέες εκφράζουν κοινωνικές σχέσεις και συμφέροντα, χωρίς ωστόσο, να παράγονται αιτιακά από αυτά, ενώ ούτε η σημασία τους περιορίζεται στην έκφραση αυτών των συμφερόντων.

στην Ι ανήκουν: απόψεις, πεποιθήσεις, αξίες, θεωρίες· η Ι δεν είναι ούτε αληθής, ούτε ενσυνείδητα ψευδής· διττός χαρακτήρας της:

α. Schein (επίφαση, έκφανση) (-)

β. επιρροή, ισχύς (+)

→ Το ενδιαφέρον της ΚΘ μετατοπίζεται σταδιακά από το ερώτημα για τα αίτια της ματαιωμένης επανάστασης σε εκείνο για τα αίτια του ματαιωμένου πολιτισμού.

- Φρόνιμ

Τα οικονομικά/κοινωνικά φαινόμενα έχουν κοινωνιο-ψυχολογικές επιδράσεις που πρέπει να διερευνηθούν, κυρίως ως στρεβλώσεις και παραγωγές προκαταλήψεων. Ότι για τον Μαρξ αποτελούσε «εποικοδόμημα», εμφανίζεται εδώ να έχει κεντρική σημασία για την εδραίωση των κοινωνικών σχέσεων.

Κοινωνική θεωρία → κριτική ανάλυση σύγχρονων καπιταλιστικών κοινωνιών, δηλ. ανάδειξη των μηχανισμών εξουσίας και καταπίεσης

Συγκερασμός θεωρητικού στοχασμού και εμπειρικής κοινωνικής έρευνας.

Σε ρόλο πρακτικής φιλοσοφίας: αποβλέπει στο πράττειν, ως διαδικασία κοινωνικού μετασχηματισμού, με στόχο τον αυτοπροσδιορισμό του ανθρώπου. Η αξίωση αυτή, βέβαια, σταδιακά αποδυναμώνεται... Εντέλει: θεωρία ως μόνη πράξη!

- «Παραδοσιακή και κριτική θεωρία» (M. Horkheimer, 1937)

Μορφές π.θ.: - θετικισμός των επιμέρους επιστημών

- ιδεαλιστική θεωρητική φιλοσοφία (μεταφυσική)

– Ο θετικισμός της π.θ. εκλαμβάνει την κοινωνική πραγματικότητα ως δεδομένη, οιονεί φυσική πραγματικότητα, ενώ πρόκειται για κατασκευή/αποτέλεσμα συγκεκριμένων διεργασιών.

– Η παραδοσιακή μεταφυσική λειτουργεί ως αναπλήρωση της απουσίας νοήματος των επιστημών, χωρίς να επερωτά αυτή την απουσία, αλλά αποδεχόμενη τις θέσεις τους και προσθέτοντας δίπλα τους τον δικό της ιδεαλιστικό αναδιπλασιασμό ('δευτερος, ιδεατός κόσμος').

Η ΚΘ επιχειρεί να αναπτύξει μια έννοια Λόγου (ratio, Vernunft) απαλλαγμένη από την αναγωγή της σε εργαλειακές σχέσεις 'μέσου-σκοπού'. Επιχειρεί να συλλάβει την κοινωνική ολότητα· και τούτο είναι δυνατό όταν δεν αποδέχεται κανείς παθητικά την υφιστάμενη πραγματικότητα, αλλά την προσεγγίζει πάντοτε ως έναν από τους δύο πόλους του πεδίου εντάσεων 'πραγματικότητα – δυνατότητα'.

Γκάνταμερ

Hans-Georg Gadamer (1900-2002)

1931 *Platos dialektische Ethik. Phänomenologische Interpretationen zum "Philebos"* / Η πλατωνική διαλεκτική ηθική. Φαινομενολογικές ερμηνείες του Φίληβου.

1960 *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik* / Αλήθεια και μέθοδος. Θεμελιώδη χαρακτηριστικά μιας φιλοσοφικής ερμηνευτικής.

1983 *Lob der Theorie* / Έπαινος της θεωρίας

1996 *Der Anfang der Philosophie* / Η απαρχή της φιλοσοφίας

Gesammelte Werke. Tübingen: Mohr, 1985-1995 (10 τόμοι)

Χανς-Γκέοργκ Γκάνταμερ: *Το πρόβλημα της ιστορικής συνείδησης* (μτφρ. Α. Ζέρβας). Αθήνα: Ίνδικτος 1998.

Hans-Georg Gadamer: *Ο Λόγος στην εποχή της επιστήμης* (μτφρ. Λ. Αναγνώστου). Αθήνα: Νήσος 1997.

Α. Τζούμα: *Ερμηνευτική: από τη βεβαιότητα στην υποψία*. Αθήνα: Μεταίχμιο 2005.

Μ. Φ. Δημητρακόπουλος: *Ο Η.-G. Gadamer και το ερμηνευτικό φαινόμενο*. Αθήνα 2001.

Γ. Ξηροπαΐδης: *Η διαμάχη των ερμηνειών. Γκάνταμερ – Χάμπερμας*. Αθήνα: Πόλις 2008.

D.P. Michelfelder / R.E. Palmer: *Dialogue and Deconstruction: Gadamer-Derrida Encounter*. Albany: State University of New York Press 1989.

– «ερμηνευτική»

«ερμηνεύειν» (Ερμής ;; κομίζει και μετα-φράζει θεϊκές εντολές)

– παραδοσιακή ερμηνευτική: τεχνική ερμηνείας (Γραφής, νόμων, λογοτ./φιλοσοφικών κειμένων)

– Friedrich Schleiermacher (*Hermeneutik*, 1809): όχι απλή παράθεση κανόνων, αλλά επερώτηση της ίδιας της διαδικασίας κατανόησης· ο ερμηνευτής αποβλέπει πρωτίστως στην ανασυγκρότηση της πρόθεσης του συγγραφέα (ψυχολογισμός)

– Wilhelm Dilthey : Ε ως μέθοδος των "Geisteswissenschaften"

– Gadamer

Ύφος και τρόπος γραφής: απόρριψη της κατάχρησης των νεολογισμών και της αναπαραγωγής φιλοσοφικών ιδιολέκτων. «Ακρόαση» της γλώσσας.

συντηρητισμός· δυσπιστία έναντι της τεχνολογίας, αλλά και του διαφωτισμού (παράδοση, προκατάληψη) → επίγνωση των ορίων του Εγώ, της υποκειμενικότητας, του Λόγου

πολυμορφία του έργου του Γκ.: γύρω από τη ΦΕ αρθρώνονται μελέτες για ΙτΦ, αισθητική, ιατρική, σύγχρονη ποίηση και τέχνη

– *Αλήθεια και μέθοδος*

αρχικός τίτλος: «Φιλοσοφική ερμηνευτική»

πραγματεία περί αλήθειας και μεθόδου, ανάπτυξη και εφαρμογή σχετικών θεωριών; όχι! π.χ.: θεωρία της συνοχής, της αντιστοιχίας ή πραγματιστική θεωρία δεν αναφέρονται καν! Μολονότι στοιχεία αυτών των θεωριών έχουν ενσωματωθεί, το έργο δεν συνθέτει μια συστηματική ολότητα, αλλά απηχεί έναν σκεπτικισμό έναντι της ψιλής θεωρίας: η αλήθεια δεν συλλαμβάνεται θεωρητικά, αλλά

αποτελεί πτυχή της βιοτικής ολότητας· δεν προσεγγίζεται μονόπλευρα, αλλά αποτελεί ένα πολύ-πτυχο γίνεσθαι (“αλήθεια: όχι μόνο μέθοδος”)

η ΦΕ δεν είναι μέθοδος· απεκδύεται τον κανονιστικό χαρακτήρα της παραδοσιακής Ε, δεν καθοδηγεί την κατανόηση, αλλά την κατανοεί → υπερβατολογικό ερώτημα

Η πραγματική μου αξίωση ήταν και είναι φιλοσοφική: [Αφορά] όχι αυτό που κάνουμε, όχι αυτό που θα οφείλαμε να κάνουμε, αλλά αυτό που συμβαίνει με εμάς πέρα και πάνω από τη βούληση και την πράξη μας [...] Με αυτή την έννοια, και η παρούσα μελέτη θέτει ένα φιλοσοφικό ερώτημα [...]. Για να το διατυπώσουμε καντιανά: Ερωτά πώς είναι δυνατό το κατανοείν (GW 2: 438-439)

«εγκώμιο της προκατάληψης»· Vorurteil – Urteil (κρίση, απόφαση)· η προκατάληψη απρόσωπη, καθώς δεν εντοπίζεται σε ένα πρόσωπο, αλλά πάντοτε προηγείται εμού.

αυτός ο απρόσωπος χαρακτήρας δηλώνει για τον Γκ. την πρόσδεσή μας στις παραδόσεις του πολιτισμού μας· αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι η παράδοση είναι κάτι ακίνητο και απολιθωμένο: εξελίσσεται ιστορικά. Οι προϋποθέσεις αλλαγής, μετασχηματισμού ή χειραφετητικής δράσης παρέχονται από την ίδια την παράδοση.

προκατάληψη ως προϋπόθεση της κατανόησης!

- ερμηνευτικός κύκλος (<-Χάιντεγκερ):

H: (Dasein)

προ-κατανόηση

G: (προκαταλήψεις)

παράδοση

«τα ίδια τα πράγματα»

προς-κατανόησιν X

– κατανοείν

όχι κάτι στιγμιαίο ή πρόσκαιρο, όχι κάτι που μπορεί να ελεγχθεί μεθοδολογικά, να αρχίσει και να τελειώσει, αλλά **διαρκές** θεμελιώδες χαρακτηριστικό του ανθρώπινου βίου

«**καθολικότητα της ερμηνευτικής**»: προκύπτει από την καθολικότητα του ίδιου του κατανοείν· θεμελιώνεται στο γεγονός ότι «κατανοείν και συνεννόηση δεν δηλώνουν πρωτίστως μια μεθοδικά εξασκημένη σχέση με κείμενα [και μόνο], αλλά τον τρόπο πραγμάτωσης της κοινωνικής ζωής του ανθρώπου – η οποία στην τελική της διαμόρφωση αποτελεί μια διαλογική κοινότητα» (2, 255).

Ότι κατανοούμε υπερβαίνει ποσοτικά και ποιοτικά το ακατανόητο ή τις παρανοήσεις μας.

ΦΕ ως οντολογία. Γλώσσα ως γέφυρα και όχι ως φραγμός ή απόκρυψη (όπως συνέβαινε με τον Χάιντεγκερ).

– η κατανόηση ως διάλογος (Πλάτων):

η σημασία της ερωταπόκρισης· η κατανόηση είναι δυνατή μόνο ως απάντηση σε ένα ερώτημα·

η κατανόηση της παράδοσης κατά το πρότυπο της διαλογικής κατανόησης ενός συνανθρώπου μας: άλλες προσδοκίες επιβεβαιώνονται, άλλες ακυρώνονται ή αναθεωρούνται·

«Verstehen heißt immer: anders verstehen» – «Κατανοώ σημαίνει πάντα: κατανοώ με διαφορετικό τρόπο»

προέλευση της ΦΕ: φιλολογία, θεολογία, νομική

επίδραση της ΦΕ: εκτός από αυτά τα πεδία, σε: θεωρία λογοτεχνίας, κοινωνιολογία, αισθητική και τέχνη· «θεωρία της πρόσληψης» (Jauss)

– Γκ. και Χέγκελ

αναγνώριση της ιστορικότητας

απόλυτη γνώση / άπειρο («αληθές» - «φαύλο»: “όχι ακόμη”)

– Γκ. και Χάιντεγκερ

Η ΦΕ στηρίζεται στην ανάλυση του Dasein από τον Χ ως ενός όντος που διαρκώς σχετίζεται προς εαυτό και κατανοεί εαυτό.

Ήδη εδώ η Ε απελευθερώνεται από το χαρακτήρα της τεχνικής, παύει να αποτελεί ένα σύνολο κανόνων ερμηνείας.

Ντερριντά**Jacques Derrida (1930-2004)**

1962	<i>Introduction (et traduction) à L'origine de la géométrie de E. Husserl / Εισαγωγή (και μετάφραση) στην Προέλευση της γεωμετρίας του Ε. Χούσσερλ</i>
1967	<i>De la grammatologie / Περί γραμματολογίας</i>
1967	<i>La Voix et le Phénomène / Η φωνή και το φαινόμενο</i>
1967	<i>L'Écriture et la différence / Η γραφή και η διαφορά</i>
1972	<i>La Dissémination < Πλάτωνος φαρμακεία (1968)</i>
1972	<i>Marges – de la philosophie /</i>
1980	<i>La carte postale. De Socrate à Freud et au-delà /</i>
1993	<i>Spectres de Marx / Φαντάσματα του Μαρξ</i>
2001	<i>L'université sans condition / Το πανεπιστήμιο άνευ όρων</i>

Deutscher, P.: Ντερριντά (μτφρ. Ι. Ναούμ). Αθήνα: Πατάκης 2012.

Κακολύρης, Γ.: *Ο Ζακ Ντερριντά και η αποδομητική ανάγνωση*. Αθήνα: Εκκρεμές 2004.

Κακολύρης, Γ. (επιμ.): *Η πολιτική και ηθική σκέψη του Jacques Derrida*. Αθήνα: Πλέθρον 2015.

Culler, J.: *Αποδόμηση. Θεωρία και κριτική μετά το δομισμό* (μτφρ. Α. Λαμπρόπουλος). Αθήνα: Μεταίχμιο 2006.

<https://www.iep.utm.edu/derrida/>

- αφετηρία: κριτική στη φαινομενολογία και στον δομισμό: γένεση του φαινομένου και της δομής; → διαχρονία· ιστορία!
σημαντικές επιδράσεις επίσης από: Νίτσε και Χάιντεγκερ
υπέρβαση των τριών “γαλλικών” παραδόσεων: φαινομενολογία – υπαρξισμός – δομισμός·
- υπόσκαψη και υπέρβαση των αντιθετικών δυισμών της παράδοσης (παρουσία-απουσία, λόγος/ομιλία-γραφή, ψυχή-σώμα, ταυτότητα-διαφορά κ.λπ.), και ιδίως των ιεραρχήσεων που αυτοί συνεπάγονται·
- **déconstruction** / αποδόμηση ← Destruktion (Heidegger)
αντικείμενο/πεδίο της αποδόμησης: (ενδεικτικά:) φιλοσοφία, λογοτεχνία, πολιτική, θεωρία
δύο φάσεις της αποδόμησης: αντιστροφή των ιεραρχήσεων (ζεύγη δυισμών) + μετατόπιση του νοήματος (των ζευγών και των επιμέρους όρων τους)·
- **γραμματολογία**
γραμματολογία και σημειολογία: «το αυθαίρετο του σημείου» (Σωσσύρ)· κάθε σημείο αποκτά νόημα μόνο μέσω της αντίθεσής του προς άλλα σημεία. → Το νόημα δεν καθορίζεται από τη σχέση του σημαίνοντος με ένα αντικείμενο, αλλά από τη σχέση του σημαίνοντος με τα άλλα σημαίνοντα → διάχυση νοήματος: τα σημεία παραπέμπουν διαρκώς σε άλλα σημεία, και τούτο επ' άπειρον· καμία οριστική αναφορά ή θεμελίωση του σημείου· το σημείο δεν έχει καμία συντελεσμένη ταυτότητα· συγκροτείται ως διαρκής επιτέλεση *διαφοράς*.
- **(αρχι-)γραφή**
Κατάλυση της «μεταφυσικής της παρουσίας» και του «λογοκεντρισμού»· αρχι-γραφή έναντι λόγου (~ομιλία): γραμματολογία και προτεραιότητα της γραφής· γραφή ως διαρκής παραγωγή αναβολών και μεταθέσεων του νοήματος· «ίχνος»·
γραφή ως αρχέγονο σύστημα διατύπωσης μιας σκέψης (σε αλληλουχία, πάντα, με άλλες)·

κάθε γλώσσα είναι μορφή της (αρχι-)γραφής!

η αποδόμηση ως “μέθοδος”: έμφαση στα «περιθώρια» των κειμένων· αναζήτηση «ιχνών» και υπόρρητων αντιθέσεων·

κριτική ολόκληρης της δυτικής φιλοσοφικής παράδοσης ως εξουσιαστικού συστήματος παραγωγής ιεραρχιών («φαλλοκεντρισμός»)

→ «απο-σύνθεση»;

- **différance** / διαφορά

συγχρονική και διαχρονική μετάπτωση νοήματος

- **postmodernism** / μετανεωτερικότητα (μεταμοντέρνο)

δομισμός (στρουκτουραλισμός) → **post-structuralism** / μεταδομισμός: δομισμός και αντιδομισμός συγχρόνως·

- 1990: στροφή σε πολιτικά και ηθικά θέματα

επίδραση σε: λογοτεχνία και (συγκριτική) φιλολογία, γλωσσολογία, ιστορία, νομική, πολ. επιστήμη, ανθρωπολογία, κοινωνιολογία, ψυχανάλυση

Paul de Man, Michel Foucault, Richard Rorty, Paul Ricœur

Φουκώ**Michel Foucault (1926-1984)**

1961/72	<i>L'histoire de la folie à l'âge classique / Ιστορία της τρέλας στην κλασική εποχή</i>
1966	<i>Les Mots et les Choses: Une Archeologie des sciences humaines / Οι λέξεις και τα πράγματα: Μια αρχαιολογία των επιστημών του ανθρώπου</i>
1969	<i>Un'archéologie du savoir / Η αρχαιολογία της γνώσης</i>
1970	<i>L'ordre du discours / Η τάξη του λόγου</i>
1975	<i>Surveiller et punir: Naissance de la prison / Επιτήρηση και τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής</i>
1976-84	<i>Histoire de la sexualité / Η ιστορία της σεξουαλικότητας</i>

J.G. Merquior: *Foucault*. Αθήνα: Πατάκης 2000.

Z. Ντελέζ: *Φουκώ*. Αθήνα: Πλέθρον 2005.

Ε. Μπαλιμπάρ: *Ο φόβος των μαζών. Σπινόζα, Μαρξ, Φουκώ*. Αθήνα: Πλέθρον 2010.

Π. Μασερέ: *Φουκώ και Μαρξ. Το παραγωγικό υποκείμενο*. Αθήνα: Εκτός Γραμμής 2013.

Τζ. Μπάτλερ: *Τι είναι κριτική; Ένα δοκίμιο για την αρετή στον Φουκώ*. Αθήνα: Πλέθρον 2017.

Α. Νεχαμάς: *Η τέχνη του βίου. Σωκρατικοί στοχασμοί: Από τον Πλάτωνα στον Φουκώ*. Αθήνα: Νεφέλη 2001.

Ο Φ. δέχεται επιδράσεις από: Νίτσε, Χάιντεγκερ, Αλτουσέρ (στρουκτουραλιστικός μαρξισμός) Φιλοσοφία και Ψυχολογία· εργάζεται θεωρητικά και ασκεί επίδραση σε ένα τεράστιο εύρος πεδίων: φιλοσοφία, ψυχιατρική, βιολογία, φιλολογία, οικονομικά, ιστορία ιδεών, εγκληματολογία, μελέτη της σεξουαλικότητας.

– Κριτική στον Ντερριντά:

Ο Ντ. αναπαράγει την κατασκευή 'ιστοριών', παραβλέποντας τις πρακτικές συνέπειες αυτής της στάσης (η κριτική αυτή αφορά τον πρώιμο Ντερριντά).

ζητούμενο: η διασύνδεση κειμένων και κοινωνικών πρακτικών

– Βασικός άξονας του έργου του Φ.: η κριτική ανάδειξη των πολλαπλών (ιδίως αφανών) μηχανισμών ελέγχου και πειθάρχησης στις νεωτερικές κοινωνίες

«κανονικό» και παρεκκλίσεις·

ο Φ. δεν προσφέρει μια νέα 'μεγάλη θεωρία': αναδεικνύει διαφορές, αποκλίσεις, μερικότητα, ρηγματώσεις και ασυνέχειες·

-> πολύπτυχη ιστορική μελέτη του τρόπου παραγωγής αλήθειας στις διάφορες ιστορικές περιόδους, με έμφαση στη νεωτερικότητα·

αλήθεια και αγαθό: όχι ανεξάρτητα, αλλά σε διαρκή σύναψη

– λόγος (discours)

λόγοι, κλάδοι/πειθαρχίες (disciplines) και ταξινόμηση·

η αλήθεια προσδιορίζεται μόνο με αναφορά σε έναν 'λόγο' -> δεν μπορεί, επομένως, παρά να είναι σχετική

– τρέλα και έγκλημα

ανάδυση της έννοιας του 'εγκληματικού πνεύματος': υπόθεση ότι ορισμένα εγκλήματα δεν μπορεί

παρά να διαπράττονται από έναν τρελό.

– εξουσία

Η εξ. είναι μια σχέση στην οποία ένα άτομο επηρεάζει τη δράση ενός άλλου·

Η κρατική εξουσία είναι μία μόνο μορφή εξουσίας (η πλέον ορατή, αλλά ίσως όχι η πιο θεμελιώδης).

Η *conditio humana* ως πεδίο διαρκούς διάχυσης και αναπαραγωγής (ορατών ή αόρατων) εξουσιαστικών σχέσεων.

– ‘αρχαιολογία’ -> ‘γενεαλογία’ (Νίτσε)

σε αντίστιξη με τους ολοποιητικούς λόγους (totalisation)· αποκηρύσσει:

- αξιώσεις αντικειμενικής αλήθειας και παντογνωσίας·

- προσέγγιση της ιστορίας ως ολότητας με νόημα·

- την έννοια της προόδου·

-> τα συστήματα γνώσης και σκέψης στηρίζονται σε κανόνες και κανονιστικότητες που λειτουργούν ασυνείδητα και οριοθετούν γνώση και σκέψη·

η αρχ. συγκρίνει, η γεν. δείχνει σχέσεις και αιτίες μεταβάσεων· κάθε σύστημα σκέψης ως προϊόν τυχαίων μεταστροφών, και όχι ως προϊόν έλλογης κατασκευής·

η αρχ. παραμένει κατά κάποιον τρόπο συμβατή με τον δομισμό, ενώ η γεν. κάνει το βήμα προς τον μεταδομισμό·

επιμέλεια εαυτού·